

EHVÂNÎ, Ahmed Fuâd

(أحمد فؤاد الأهواني)

(1908-1970)

Mısırlı felsefeci.

12 Ekim 1908'de Kahire'nin Hanefî mahallesinde dünyaya geldi. 1925'te el-Medresetü'l-Hidiviyye es-sâneviyye'den mezun oldu. Aynı yıl yeni açılan Mısır (Kahire) Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ne girdi ve 1929'da yedi arkadaşıyla birlikte felsefe bölümünün ilk mezunları arasında yer aldı. Hoca kadrosunun çoğunluğunu Emile Bréhier ve André Lalande gibi Fransızlar'ın oluşturduğu felsefe bölümünde Tâhâ Hüseyin ve Mustafa Abdürrâzık'tan ders aldı. 1931'de Eğitim Enstitüsü'nden aldığı diploma ile öğretmenlik yaptı. 1931-1944 yılları arasında liselerde öğretmenlik ve felsefe grubu dersleri müfettişliği görevlerini sürdürdü. Mustafa Abdürrâzık'ın danışmanlığında doktorasına devam ederken 1935-1937 yıllarında araştırmacı sıfatıyla Almanya, Fransa, İtalya ve İspanya'da bulundu. Kâbisî'nin (ö. 403/1012) eğitim ve öğretim anlayışı üzerine hazırladığı doktora tezini Kahire Üniversitesi Felsefe Bölümü'nde 1943'te tamamladı. 1 Temmuz 1946'da aynı bölümde okutman olarak göreve başladı. 1950'de doçentliğe yükseldi. Aynı yıl Mecmau'l-lugati'l-Arabiyye felsefe komisyonu üyeliğine seçildi. 1955-1956 öğretim yılında Washington Üniversitesi'nde (Saint Louis) misafir öğretim üyesi sıfatıyla İslâm felsefesine dair dersler ve konferanslar verdi. 1958'de İslâm felsefesi profesörü oldu. 1965-1968 yılları arasında Felsefe ve Psikoloji Araştırmaları Bölümü'nün başkanlığını yürüttü ve 1968'de emekliye ayrıldı. 1969-1970 öğretim yılında Cezayir Üniversitesi'nde hoca olarak görev yaptı. Bu görevi sırasında 13 Mart 1970'te Cezayir'de vefat etti; 21 Mart 1970'te cenazesi Mısır'a götürülerek burada defnedildi.

Mısır'da felsefenin akademik bir disiplin olarak gelişmesi açısından öncü isimlerden biri olan Ehvânî, eski Yunan felsefesinden İslâm ve modern Batı felsefesine kadar pek çok alanda telif ve tercüme eser yayımlamıştır. Ehvânî'nin çalışmalarında hem lisans hem doktora öğreniminde talebesi olduğu Mustafa Abdürrâzık'ın özel bir yeri vardır. Mahmûd el-Hudayrî, Muhammed Mustafa Hilmî, Osman Emîn, Muhammed Abdülhâdî Ebû Ride, Ali Sâmî en-Neşşâr ve Abdurrahman Bedevî gibi Mustafa Abdürrâzık'ın talebelerinde

görülen İslâm düşünce mirasını keşfetme arayışının Ehvânî'nin çalışmalarını yönlendiren başlıca unsur olduğu görülmektedir. Bu çerçevede Ehvânî bilhassa Ya'kûb b. İshak el-Kindî, İbn Sînâ, Kâdî Abdülcebbar ve İbn Rüşd'ün eserlerinin modern yöntemlerle neşredilmesi konusunda büyük çaba sarfetmiştir. Ehvânî, İslâm ve Batı felsefesine dair çalışmaları yanında felsefeye giriş niteliğindeki eserleri ve farklı psikolojik olgulara dair çalışmalarıyla da Mısır'daki felsefi literatürde önemli bir yer edinmiştir.

Eserleri. Telif: *el-Ḥarbü'l-İsbâniyye* (Kahire 1938), *Ḥulâşatü 'ilmi'n-nefs* (Kahire 1938, 1945), *Târîhu'l-manḥik ve'l-manḥiku'l-ḥadîş* (Kahire 1942), *et-Terbiye fi'l-İslâm ev et-ta'lim fi re'yi'l-Kâbisî* (Kahire 1364/1945, Kâbisî'nin *er-Risâletü'l-mufaşşala li-ahvâli'l-müte'allimîn*'i ve İbn Sahnûn'un *Âdâbü'l-mu'allimîn* adlı eserleriyle birlikte, 1955; *et-Terbiye fi'l-İslâm*, Kahire 1968), *Me'âni'l-felsefe* (Kahire 1366/1947), *Fi 'Âlemi'l-felsefe* (Kahire 1948), *el-Ḥub ve'l-kerâhiyye* (Kahire 1949), *Esrârü'n-nefs* (Kahire 1951), *el-Ḥavf* (Kahire 1952), *Mizânü'l-ḥaḥ* (Kahire 1953), *Fecrü'l-felsefeti'l-Yûnâniyye ḳable Sukrât* (Kahire 1954), *en-Nisyân* (Kahire 1954), *en-Nevm ve'l-erâḳ* (Kahire 1955), *Eflâtûn* (Kahire 1956), *Islamic Philosophy* (Kahire 1957), *İbn Sînâ* (Kahire 1958, 1985), *Jûn Dûvey* (Kahire 1959), *el-Ḳavmiyyetü'l-'Arabiyye* (Kahire 1960), *el-Ḳiyemü'r-rûḥiyye fi'l-İslâm* (Kahire 1962), *eş-Şüyû'üyye el-yevm ve ḡaden* (Kahire 1962), *el-Felsefetü'l-İslâmiyye* (Kahire 1962), *el-Kindî feylesûfü'l-'Arab* (Kahire 1964, 1985), *el-Medârisü'l-felsefiyye* (Kahire 1965), *el-Ma'ḳûl ve'l-lâ-ma'ḳûl* (Kahire 1970).

Neşir: Kindî, *Fi'l-Felsefeti'l-ûlâ* (Kahire 1948); İbn Sînâ, *Kitâbü'ş-Şifâ*² (eserin mantığa dair bölümlerinin neşirleri: a) "el-Medḡal", Kahire 1952, el-Eb Kanavâtî [Georges C. Anawati] ve Mahmûd el-Hudayrî ile birlikte; b) "eş-Şafşata", Kahire 1377/1958; c) "el-Maḳûlât", Kahire 1378/1959, el-Eb Kanavâtî, Mahmûd el-Hudayrî ve Saîd Zâyid ile birlikte; d) "el-Cedel", Kahire 1385/1965); İbn Rüşd, *Telḥîşu Kitâbi'n-Nefs* (Kahire 1950, İbn Bâcce'nin *İttisâlü'l-'aḳl bi'l-insân*, Kindî'nin *Risâletü'l-'aḳl*, İshak b. Huneyn'e nisbet edilen *Kitâbü'n-Nefs* ve İbn Rüşd'ün *Maḳâle hel yetteşlü bi'l-'aḳli'l-heyûlânî* adlı eserleriyle birlikte); İbn Sînâ, *Aḥvâlü'n-nefs* (*Aḥvâlü'n-nefs*,

Mebḥaş 'ani'l-ḳuwa'n-nefsâniyye, *Risâle fi ma'rifeti'n-nefsi'n-nâḥika ve aḥvâlîhâ* ile *Risâle fi'l-kelâm 'ani'n-nefsi'n-nâḥika* adlı risâleleri ihtiva eder, Kahire 1371/1952); Furfûriyûs, *İsâḡücî* (Kahire 1371/1952); Yahyâ b. Ahmed el-Kâşî, *Nüket fi aḥvâli'ş-şeyḥ er-re'is İbn Sînâ* (Kahire 1952); Kâdî Abdülcebbar, *el-Muḡnî* ("et-Ta'dîl ve't-tecvîr" bölümü, VI/1-2, Kahire 1963). Ehvânî ayrıca Kâdî Abdülcebbar'ın Ömer es-Seyyid Azmî tarafından gerçekleştirilen *el-Muḥîḥ bi't-teklîf*'inin neşrini (Kahire 1965) gözden geçirmiştir.

Çeviri: Aristo, *De Anima* (*Kitâbü'n-Nefs*, Kahire 1949, 1381/1962, gözden geçiren el-Eb Kanavâtî); Louis Gardet, *La connaissance mystique chez Ibn Sînâ et ses pré-supposés philosophiques* (*el-Muḳaddemâtü'l-felsefiyye li't-taşavvufi's-Sinevi*, Kahire 1952); Will Durant, *Pleasures of Philosophy* (*Mebâhicü'l-felsefe*, Kahire 1955); George Sarton, *A History of Science* (*Târîhu'l-'ilm*, I-VI, Kahire 1379/1957, bir grup araştırmacıyla birlikte); Bertrand Russell, *The Principles of Mathematics* (*Uşûlü'r-riyâziyyât*, I-II, Kahire 1958, Muhammed Mürsî Ahmed ile birlikte); John Dewey, *The Quest for Certainty* (*el-Baḥş 'ani'l-yakîn*, Kahire 1960). Ehvânî başkaları tarafından yapılan bazı tercümeleri de kontrol etmiştir.

Ehvânî'nin makalelerinden bazıları da şunlardır: "La théorie de la connaissance et la psychologie d'Avicenne" (*La Revue du Caire*, sy. 27, 1951 [Millénaire d'Avicenne Numéro d'hommage], s. 23-43); "Nazariyyetü İbn Sînâ es-siyâsiyye" (*Mecelletü Külliyyeti'l-âdâb*, sy. 17, Kahire 1957, s. 17-28); "Maḳâlâtü'l-İslâmiyyîn li'l-Eş'arî" (*Tî*, II [1960], s. 357-372; Kahire 1994); "Al-Kindî" (*A History of Muslim Philosophy with Shorts Accounts of other Disciplines and the Modern Renaissance in Muslim Lands*, ed. M. M. Sharif, Wiesbaden 1963, I, 421-433); "Ibn Rushd" (*A History of Muslim Philosophy with Shorts Accounts of other Disciplines and the Modern Renaissance in Muslim Lands*, ed. M. M. Sharif, Wiesbaden 1963-1966, I, 540-563; T trc. İlhan Kutluer, "İbn Rüşd", *İslâm Düşüncesi Tarihi*, ed. M. M. Şerif, İstanbul 1990, II, 163-186); "el-Ḥâssetü'd-dîniyye 'inde'l-Ġazzâlî" (*Ebü Ḥâmed el-Ġazzâlî fi'z-zikre'l-mi'eviyeti't-tâsî'a li-milâdihî*, Kahire 1962, s. 241-257); "el-Vâv beyne'n-nuḥât ve'l-menâḥika" (*MMLA*, XXV [1389/1969], s. 96-109).

BİBLİYOGRAFYA :

Zirikî, *el-A'lâm*, I, 196-197; Ömer Rızâ Kehhâle, *el-Müstedrek*, Beyrut 1406/1985, s. 82; H. Däiber, *Bibliography of Islamic Philosophy*, Leiden-Boston 1999, I, 23-26; Abdülhay Muhammed Kâbil, "Fî Zikrâ vefâtî'd-düktür Ahmed Fu'âd el-Ehvânî", *el-Fikrû'l-mu'âşır*, sy. 74, Kahire 1971, s. 94-97; Muhammed el-Cevâdî, "el-Ehvânî, Ahmed Fu'âd", *Mv.AC*, II, 542-545; A. von Kügelgen, "Al-Ahwânî, Ahmed Fu'âd", *Encyclopaedia of Islam Three*, Leiden 2008, fas. 2, s. 51-52.

M. CÜNEYT KAYA

EKENSÛS

(أكنسوس)

Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed
Ekensûs el-Kensûsî
(ö. 1294/1877)

**Faslı devlet adamı,
tarihçi, sûfî, edip ve şair.**

1211'de (1796) Fas'ın güneybatısındaki Sûs bölgesinde doğdu. Soylarını Ca'fer b. Ebû Talib'e dayandırdıklarından kendilerine Ca'ferîler adı da verilen Berberî İda vü Kensûs kabilesine mensuptur. Küçük yaşta yetim kaldı. Öğrenimine Temgrût'ta dayılarının bulunduğu Nâsiriyye Zâviyesi'nde başladı, burada temel dinî bilgileri öğrendi ve Kur'ân-ı Kerim'i ezberledi. 1814'te Fas şehrine giderek Karaviyyîn Medresesi'nde İbn Abdüsselâm ed-Der'î, İbnü'l-Hâc es-Sülemî, Muhammed b. Amr ez-Zervâlî, Kadı Ebû Abdullah Sidî Muhammed b. Mansûr eş-Şefşâvenî, Ahmed b. Şeyh et-Tävüdî, İbn Süde el-Mürri, Abdülkâdir b. Ahmed el-Kûde el-Fâsî, İbn Merîde es-Serâğînî el-Merrâküşî, Sidî el-Hâc et-Tihâmî gibi âlimlerden sekiz yıl ders okudu. Dinî ilimlerin yanı sıra luğat ilimlerinde de zamanın önemli âlimleri arasına girdi. Ayrıca tasavvuf, edebiyat, tarih, matematik, tıp ve kimya ile ilgilendi. Medrese yıllarında, daha sonra vezirlik yapacak olan ve devlet görevine getirilmesinde etkisi bulunan Muhammed b. İdrîs el-Amrâvî ile tanıştı, onunla yaptığı edebî tartışmalarıyla şöhret kazandı.

Ekensûs, Filâfî Sultanı Mevlây Süleyman tarafından önce kâtip olarak görevlendirildi, ardından vezirliğe tayin edildi (1235/1820). 1234'te (1819) ortaya çıkan ve bastırılmayan Berberî isyanları sırasında sultanın elçisi sıfatıyla Tıtvân, Selâ, Kasrülkebîr gibi şehirlere giderek ülkede birlik, güvenlik ve istikrarın sağlanması için büyük çaba sarfetti. Mevlây Süleyman'ın ölümünden sonra tahta geçen Mevlây Abdurrahman b. Hişâm da onu vezirlik makamında bıraktı. Kendisine yakınlık

gösterip özellikle Mevlây Süleyman'ın izlediği politikalar hakkında bilgi edindi. Ancak rakipleri tarafından yürütülen propagandanın ve özellikle Mevlây Süleyman'ın çocuklarını desteklediği hakkındaki ithamların etkisinde kalan Mevlây Abdurrahman onu vezirlikten uzaklaştırdı. Ekensûs, Merakeş'e giderek (sultan tarafından sürgün gönderildiği de söylenir) oraya yerleşti; irşad, tadrîs ve telif çalışmalarıyla meşgul oldu. Ticânîyye tarikatına intisap etti ve Merakeş'te Mevâsîn semtinde zamanla ilim merkezi haline gelen bir zâviye yaptırdı (1262/1846). Aralıklarla Fas şehrine gidip gelen Ekensûs bir sûfî olarak yaklaşık elli yıl irşad faaliyetinde bulundu. Sûs bölgesinin tamamında tarikatının yayılmasını sağladı ve Ticânîyye'nin en önemli isimlerinden biri haline geldi. Ayrıca çok sayıda talebe yetiştirdi. Ölmeden iki yıl önce gözlerini kaybetti. Merakeş'te vefat eden Ekensûs'un (29 Muharrem 1294 / 13 Şubat 1877), Bâbürrub dışında bulunan Süheyfî Kabristanı'ndaki mezarı müridlerinin önemli ziyaretgâhlarından biridir. Dinî ilimlerin yanı sıra dil ilimleri, tasavvuf, tarih, edebiyat, ilm-i felek, kimya ve riyâzî ilimler alanında da temayüz eden Ekensûs aynı zamanda önemli bir şairdir. Haccûcî el-Mağribî, *Behcetü'n-nüfûs bi-zikri menâkıbi Sidî Muḥammed b. Ekensûs* adıyla bir eser kaleme almıştır.

Eserleri. 1. el-Ceyşü'l-'aremremü'l-ḥumâsî fî devleti evlâdi Mevlânâ 'Alî es-Sicilmâsî. Ekensûs, şöhretini daha çok Fas tarihini fetihten kendi zamanına kadar getirdiği, diğer müslüman devletlere de kısaca yer verdiği iki ciltlik bu eserine borçludur. Eserini Filâfî Hükümdarı IV. Mevlây Muhammed'in isteği ve onun veziri Muhammed Tayyib b. Yemânî'nin teşvikiyle yazmış, 15 Şaban 1283 (23 Aralık 1866) tarihinde tamamlayıp sultana ithaf etmiştir. Müellif, özellikle Filâfî hânedanı tarihi için son derece önemli bir kaynak olan kitabını Muhammed b. Tayyib el-Kâdirî, İfrenî, Zeyyânî gibi Mağrib tarihçilerinin eserlerinin yanı sıra kendi gözlemlerinden, kâtiplik ve vezirlik görevleri sırasında kolayca ulaşabildiği resmî belgelerden yararlanarak hazırlamıştır. Muhtemelen Diyarbekrî'nin *Târîhu'l-ḥamis*'inin adından etkilenerek 1822 yılına kadar getirdiği İslâm tarihi kitabını İslâm ordusunun beşli düzenine (hamîs) göre tertip edip "Mukaddime, Meymene, Meysere, Kalp ve Sâka" bölümlerine ayırmıştır. "Mukaddime"de (öncü birlikler) evrenin yaratılışından kısaca bahsettikten sonra imâmet-i uzma ve hilâfet hukukunu, imam, halife ve sultan

arasındaki farkları anlatmaktadır. "Meymene" (sağ cenah) bölümünü Doğu İslâm dünyasının tarihine ayırmış, Asr-ı saâdet, Hulefâ-yi Râşidîn, Emevîler, Abbâsîler, Fâtımîler ve Osmanlılar hakkında kısa bilgiler vermiştir. "Meysere" (sol cenah) başlığını taşıyan üçüncü bölümde Kuzey Afrika ve Endülüs'te hüküm süren İdrîsîler, Endülüs Emevîleri, Murâbitlar, Muvahhidler, Hafsîler, Merînîler ve Sa'dîler'i ele almıştır. Eserinin amacını oluşturan "Kalp" (merkez birlikleri) bölümünde ise Muhammed eş-Şerîf'ten IV. Muhammed'e kadar Filâfî hânedanı tarihini geniş biçimde kaleme almıştır. Bu bölümde sultanlara, bunların zamanındaki siyasî olaylara, önemli şahsiyetlere, ülkede vuku bulan isyanlara, büyük şehirlere ve kamu yapılarına dair bilgiler aktarmaktadır. "Sâka" (artçı kuvvetler) başlıklı son bölümde sultanların ve devlet erkânının görevlerinden bahsetmiş, ayrıca bazı vezirlerin ve saray ricâlinin biyografilerine yer vermiştir. Eserin "Mukaddime" ile "Sâka" dışındaki bölümlerinde büyük bayrakları ve her bayrağın altında sancakları içine alan kısımlar bulunmaktadır. Bayrakla devlet, sancakla sultan kastedilmiştir. Her hükümdarın sancağı onun şahsiyet ve siyasetini temsil eden rengi taşımaktadır (beyaz fazilet ve mükemmelliğin, siyah gurur ve istibdadın, kırmızı cesaret ve otoritenin, sarı zevk ve eğlencenin, yeşil adaletin, mavi adaletsizliğin sembolü kabul edilmiştir). Önce Abdülkerîm b. Arabî'nin tashihiyle iki bölüm halinde taşbaskı olarak yayımlanan eser (Fas 1336/1918), daha sonra müellifin torunlarından Ahmed b. Yûsuf el-Kensûsî tarafından yeniden nesredilmiştir (Merakeş 1421/2000). Bazı tarihçiler, kitaplarında veya yazdıkları müstakil risâlelerde *el-Ceyşü'l-'aremrem*'e çeşitli eleştiriler yöneltmişlerdir (Menûnî, II, 95, 103). **2. el-Cevâbü'l-müskit fi'r-red 'alâ men tekelleme fî şarîki'l-İmâm et-Ticânî bilâ tesebbüt.** Ticânîyye tarikatını savunmak amacıyla Kâdiriyye şeyhi Ahmed Bekkây b. Muhammed b. Muhtâr el-Küntî'nin *Fethu'l-kuddûs fi'r-red 'alâ Ebî 'Abdillâh Muḥammed Ekensûs* adlı eserine reddiye olarak yazılmıştır (Tunus 1307; Cezayir 1331/1913). **3. el-Hulelü'z-zencefuriyye fi'l-ecvibe 'ani'l-es'ile-ti't-Tayfûriyye** (Tunus 1312/1894). **4. el-Makâmetü'l-Kensûsiyye.** Aynı zamanda bir divan sahibi olan Ekensûs'un Rabat'ta el-Hizânetü'l-âmme'de ve torunlarının kütüphanelerinde divanı ve çeşitli konularda henüz yayımlanmamış eserleri ve risâleleri bulunmaktadır. Bunlardan bazıları